

dan door zijn vader en uit zijn moeder. En aan dien tusschenschakel hangt hier 't wezen.

Dr. A. K.

„Knecht van dit volk”.

En zij spraken tot hem, zeggende: Indien gij heden dezes volks knecht wezen wilt, en hen dienen, en hun antwoorden, en tot hen goede woorden spreken zult, zoo zullen zij u allen dage wezen knechten zijn. 1 Koningen 12: 7.

„Wees knecht van dit volk” is een kernachtig woord, voor nu bijna drieduizend jaar in Israël door 's Konings raadsliden tot den Koning gesproken. Een woord dat, zoo Rehabeam er gehoor aan had gegeven, de afscheuring van Israël en Juda, de breuke in het Koninkrijk, en misschien zelfs de ballingschap in Babel zou hebben verhoed.

Wees gij knecht van uw volk, en dan zullen uw onderdanen sten allen dagen u tot knechten zijn. Ken, als Koning, geen hooger geluk, dan om uw onderdanen te dienen, en de trouw van uw volk zal u verpaid zijn.

Als gezalfde Koning zijt ge tot heerschappij over uw volk geroepen, maar de schepter voegt alleen in de hand van wie zijn volk wil dienen. Wie heerschen zal, moet dienen willen. Een volk geeft zich nooit anderen, dan aan een Vorst die zich aan zijn volk geeft.

Zoo verstond men het oudtijds niet in 't Heidenland, en verstaat men het nog niet onder den Islam, maar zoo werd het duizend jaar eer het Koningskindeke te Bethlehem geboren werd, reeds door de wijzen in Israël verstaan, en straks heeft dat Koningskind zelf dit eigen woord met Goddelijke autoriteit bevestigd en in zijn sterven aan 't Kruis bevestigd.

Hoer maar wat Jezus tot zijn jongeren sprak. Niet ver van Jericho, eer hij opging naar Jeruzalem, spurde Jezus weer heerscheracht onder zijn twaalfen, en ter afwering hiervan zei hij toen: „Gij weet, dat de vorsten der volken heerschappij voeren over hen, en de grootten gebruiken macht. Maar alzo zal het onder u niet zijn, maar wie onder u zal willen groter worden, die zij uw dienaar en zoo wie onder u zal willen de eerste zijn, die zij uw dienstknecht”. En na dit met zoo ingrijpende beslislust te hebben uitge-sproken, voegde Jezus er in hetzelfde zinsverband bij: „Gelijk de Zoon des menschen niet is gekomen om gediend te worden, maar om te dienen, en zijn ziel te geven tot een rantsoen voor velen”.

Zoozeer zelfs hechtte Jezus hieraan, dat hij zich reeds vroeger aldus uitliet: „Indien iemand wil de eerste zijn, die zal de laatste van allen zijn en aller dienaren”, en na dat gezegd te hebben nam hij toen een kindeke, omarmde en zegende het, als om te zeggen: Wees dit kindeke gelijk.

Steeds heeft dan ook de historie in het paleis deze kernspreuk waar gemaakt. Vorsten en prinzen die regeerkraft in overmacht zochten, bereidden den ondergang van hun Huis. Zie 't maar aan Lodewijk XIV, zie 't aan Napoleon. De Bourbons en de Napoleons zijn in alle land gevallen. En omgekeerd, een Vorst die 't volk dienen wil, bouwt zijn huis. Zie 't maar aan den Zwijger, wiens nageslacht nog in de volks-liefde bloeit.

Toch zijt dit niet zoo opgevat, als gold deze kernspreuk alleen voor de paleisbewoners. Veel-er omgekeerd is ze het toewoord in elken levenskring.

Al aanstonds in het huiselijk gezin. Uit wat oorzaak is in 't gezin de moeder zoo vaak meer geliefd dan vader? Waarom anders, dan omdat moeder meer voor haar kinderen leeft, en vooral zoogling ze jong zijn, ze feitelijk dient. Treed binnen welk huisgezin ge wilt, en steeds vindt ge, dat als de ouders voor de kinderen leven, de liefde van 't gezin uit aller hart hun tegenweert. En beperkt dit nu niet tot de kinderen. Ook als er dienstdoende personen in 't gezin verkeer, gaat gelijke regel door. Een vrouw die voor haar dienstboden, een heer die voor zijn knechten zich geeft, en hun dienaar wil zijn, hebben altoos de trouwste hulp. Omdat ze zelf uit liefde goed doen, komt de trouw van hun dienaar hun tegen. Wie liefde geeft ontvangt. Wie aller liefde nemen wil, verliest ook wat hij had.

Schier in alles gaat dit door. Met name ook op school. Zeker, de naam van „meester” had men niet in 't hoofd te moeten omzetten, en nog sprekt, heel 't land door, de schoolleijng van „meester”. Maar meester heeten, is nog geen meester zijn. Immers ook hier toonde de uitkomst, dat wie onderwijst en zich zoo geeft, dat hij zijn schoolleijng op 't hart draagt, ze helpt op alle manier, om haar denk, haar wenschen voortkomt en haar diene, waarlijk meester van en meester op zijn school was, in de goedwillige en tegenwoordige liefde van 't schoolkind zich verheugen mocht.

Zelfs van een Bedienaar van het Woord kan en moet hetzelfde gezegd. In de 18e eeuw heeft de dominiechtheid van tal van predikanten het kerkelijk leven van zijn glans be-roofd. En vraagt ge, wanneer dit kerkelijk leven 't heerlijkst gelooft heeft, lees dan maar 't historieblad, en zie zelf, of 't niet was in de eerste hoogstgespannen tijden, toen de apostelen tot zelfs hun leven voor de kudde gaven, en toen in de dagen der Reformatie de predikers van niet anders wisten, dan om dienaar van het Evangelie te zijn. Bedienaar van het Woord werd daardoor eretitel, en knecht der knechten Godaas is de eereaan, door zoo menig herder der kudde op prijs gesteld. Zelfs te Rome.

In onze dagen heeft schier ieder den mond vol over de sociale quaestie, en wat zou 't niet een triomf voor ons geloof zijn geweest, indien naar waarheid te belijden viel, dat op de hove, in den werkwinkel en in de fabriek steeds gelijke kernspreuk was toegepast.

Natuurlijk moet de boer op zijn hove, de winkelier in zijn winkel, en de eigenaar op zijn fabriek, haas, of wil men, meester blijven. Bij coöperatie valt dit uit, maar anders kan hove, winkel noch fabriek zonder orde tiere, en alle orde versmelt, zoo er niet één is die beveelt. Dat dit nu in heidenschen land hard tegen hard ging, kan niet bevreemden, maar wel deert 't ons, dat ook in 't Christenland even egoïstische spanning tusschen heer en knecht intrad. In de Middeleeuwen was dit niet zoo. Ook in de eeuwen die den nieuwen tijd openden, was dit zoo heel anders. Maar sinds de 19e eeuw werd de verhouding al strammer, strever en stugger. In 't eind week de liefde er uit. En nu

staat 't veelszins zoo, alsof bitterheid allen band alom losrafelde.

Wat nu toont dit anders, dan dat de zegen van 't Christelijk geloof ophield op de hove, in den winkel en op de fabriek zijn rijke hemel-sche geur voor alle saamlevende te doen uit-stralen? En dan natuurlijk met schuld over en weer.

Een boer, die voor zijn arbeiders leeft, die aller dienaar wil zijn, en ze allen helpt, heeft nooit geen moeite met zijn volk, en alles dient hem vanzelf. En zooals 't op de hove is, niet anders is 't onder 't werkvolk bij ambacht of bij de massale persongroep op de fabriek. Ook hier, evenals allerwegen, geldt, dat wie aller dienaar wil zijn, aller meester zal zijn. Ook hier gaat 't door, dat alleen wie liefde geeft, liefde ontvangt. En dat wil niet zeggen: „Als mijn volk lief tegen mij wil wezen, zal ik ook lief tegen hen zijn”. Immers Jezus zegt 't vlak omgekeerd. Ge moet zelf beginnen met aller dienaar te zijn en u te geven, en dan komt 't loon u toe van de liefde die men u toedraagt.

Zie altoos maar weer op Jezus. Nergens zegt 't Evangelie u: Begin gij met u aan Jezus te geven, dan zal Jezus zich ook geven aan u. Integendeel, en omgekeerd, is Jezus begonnen met zich aan u te geven, zich aan u over te geven tot in den dood. Hij is eerst de dienaar van al Gods kinderen geworden. En daardoor is de liefde van al Gods kinderen de kroon op zijn lijden en sterven geweest.

Versta dit, en ook gij zult u in de liefde verkwikken, als Vorst van uw volk, als burge-meester van uw gemeente, als onderwijzer van uw schoolleijng, als baas in 't werk van uw werkvolk, als Bedienaar des Woords van uw gemeente, als heer en vrouw van uw dienstper-soneel, als vader en moeder van uw kinderen, als oudere broeder of oudere zuster van wie als jongeren u zijn toevertrouwd.

„Aller dienaar zijn” is de klank van boven, dat door heel ons leven op aarde moet trillen, en dan geeft God 't u, als aller meester allen ten zegen te zijn. 1)

1) In De Heraut van 8 December voor nu zeven jaar gaven we een meditatie over dezelfde Schrift-woorden, maar zonder dat de zin ervan werd uit-geput.

Dr. A. K.

Amsterdam, 14 November 1913.

Les idées marchent.

Toen de Vrije Universiteit werd opge-richt, spotte en lachte men met het idee, dat particulieren een Hoogeschool in het leven riepen. Bierbrouwers, die professoren aanstelden en benoemden. Het was te gek om rond te loopen. Morgen kon een dans-school zich ook wel een Hoogeschool noemen. Neen, een heusche Hoogeschool moest door den Staat of de Kerk worden in 't leven geroepen. Wat men met de Vrije Universiteit te Amsterdam deed, was zoo niet onwetig, dan toch ridicul en bespot-telijk. Bronsveld spitte de scherpste pijlen van zijn vernuft en de bede om een dub-bel corrigendum werd hooghartig afgewezen.

En nauwelijks is een kwart eeuw ver-loopen, of een nieuwe Hoogeschool in Nederland verrijst, die noch van den Staat noch van de Kerk uitgaat, maar door par-ticulier initiatief in 't leven werd geroepen. Het is de Handelshoogeschool te Rotter-dam. En thans komt de Minister van Bin-nenlandsche Zaken, komen de Gemeente-besturen, komen afgevaardigden van alle Universiteiten, om deze Hoogeschool hun hulde te bieden, en wordt vooral ge-roemd het heerlijke feit, dat deze stichting nu eens niet door de regering van stad of land in het leven is geroepen, maar haar ontstaan alleen dankt aan het krachtig optreden van de burgers zelf.

En Bronsveld in zijn „Stemmen voor Waarheid en Vrede” doopt ditmaal zijn pen niet in alsem, maar bewaart een voorzichtige stilzwijgen, of, ge zult het zien, brengt aan deze Vrije Hoogeschool zelfs zijn eersalut.

Nu denken we er niet aan, deze nieuwe Hoogeschool, vier geboorte door heel Nederland met gebelug begroet werd, deze waardeering en sympathie te misgunnen. Eer stemt het ons tot dankbaarheid, dat de idee van een vrije universiteit of hooge-school, door de burgers zelf opgericht, zoo warme instemming vond. Hieruit blijkt, dat de Vrije Universiteits-idee veld vond. Er zijn in dat opzicht bij de opening dezer Hoogeschool gulden woorden gesproken, die we met dankbaarheid hebben vernomen. Zelfs sterkt het de positie der Vrije Universiteit te Amsterdam niet weinig, dat ze thans een vrije Hoogeschool te Rotterdam naast zich verrijzen zag. Of deze nieuwe Hoogeschool zal kunnen bestaan van hetgeen uit eigen kring bijeen-komt, zal de toekomst moeten leeren; ver-moedelijk zal eerlang wel om Rijkssubsidie voor deze Hoogeschool worden gevraagd. En indien de Regeering eenmaal breekt met het dusver aangenomen beginsel, dat aan hoogeschole, die niet van het Rijk uitgaan, ook geen subsidie wordt verleend, dan zal het: gelijke moni-ken, gelijke kappen, de Regeering wel dwingen om deze subsidie ook aan andere vrije hoogeschole te geven.

Maar ook afgezien daarvan, roepen we deze nieuwe Hoogeschool een hartelijk welkom toe, niet het minst daarom, dat ze, evenals onze Vrije Universiteit, aan de krachtige actie der burgers haar ont-staan te danken heeft.

Van de breking des Broods.

VII.

Aan Zwingli komt ongetwijfeld de eere toe, dat hij veel beslister en radicaler den eeredienst heeft hervormd dan Luther, door alle Roomsche ceremonien af te schaffen en terug te keeren naar den eenvoud der Apostolische Kerk. In dat opzicht voelt ons Gereformeerde volk zich nog altoos veel meer aan Zwingli dan aan Luther ver-want. Terwijl Luther bij het Avondmaal nog altaar en crucifix, brandende kaarsen en geconsacreerde ouwels en tal van andere

ceremonien behield, zoodat het eenvoudige volk nauwelijks het verschil tusschen de Roomsche Mis en het Lutherische Avond-maal bemerkte, heeft Zwingli met al deze Roomsche ceremonien gebroken en gelijk onze vaders het uitdrukten, het „zuivere gebruik van het Avondmaal” naar de instelling van Christus weer ingevoerd. Niet alleen, dat hij de crucifixen en kan-delaren verwijderde, maar hij verving het altaar door een eenvoudige houten tafel, die midden in de kerk stond, liet het brood door den Dienaar breken en aan allen uitdeelen, en voerde dien vorm van Avond-maalsviering in, die wat zijn wezenlijke trekken aangaat, nog altoos bij onze Gereformeerde Kerken in zwang is. Zwingli mag in zijn reformatorischen ijver en in zijn pogen om alles letterlijk na te volgen, op sommige punten te ver zijn gegaan, bijv. waar hij eenvoudige houten schotels en houten bekken gebruikte en bij het Avond-maal ongezuurd brood gaf, omdat Christus aan den Paaschmaaltijd ook ongezuurd brood gebruikt heeft, maar al heeft zijn „bibli-cisme” hem op een enkel punt te ver ge-voerd, wat de hoofzaak betreft, danken we aan Zwingli, dat hij 't eerst de Avond-maalsviering in haar zuivere gestalte weer heeft ingevoerd. Niet alleen bij de Zwit-serse Kerken heeft dat voorbeeld dan ook navolging gevonden, maar evenzeer in Duitschland bij de Gereformeerde Kerk te Straatsburg, en gelijk we gezien hebben, heeft ook Calvin zich voor zijn eredienst daarbij aangesloten.

Toch, al is er groote overeenstemming in de hoofzaak, wat ook niet anders kan, omdat beide, Zwingli en Calvin, naar de „oorspronkelijke inzetting” terugkeerden, is er daarom in de nadere uitwerking wel degelijk een kenmerkend onderscheid tus-schen de Avondmaalsliturgie van Zwingli en Calvin op te merken; een onderscheid dat ook uitkomt bij de ceremonie van de breking des broods. Wil men nagaan tot welke type de Avondmaalsviering onzer Nederlandsche Gereformeerde Kerken be-lijoort, dan dient op dit onderscheid acht te worden geslagen. Niet wat aan Zwingli en Calvin gemeen is, beslist hier, maar juist wat beide onderscheidt. Dit dat onderscheid ook niet toevallig is, maar saamhangt met beider verschillende Avondmaalsopvatting mag a priori ondersteld worden en zal ook blijken, wanneer we niet alleen de litur-gische handeling zelf beschrijven, maar tegelijk nagaan, welke opvatting van het Avondmaal bij beide gevonden wordt.

Wat nu de Avondmaalsviering te Zurich betreft, heeft Zwingli zelf, evenals Luther, ons daaromtrent inlichtingen gegeven in zijn Avondmaalsformulier, dat hij in 1525 uitgaaf onder den titel: „Actio et bruch des Nachtmals, gedächtnuss oder dank-sagung Christi”. Toch geeft ons deze litur-gie voor de eigenlijke sacramentele han-deling niet veel, omdat ze evenals Calvin's Avondmaalsliturgie zich in hoofzaak be-perkt tot hetgeen gesproken, gebeden en gezongen wordt. Zwingli heeft echter enkele jaren later deze liturgie opnieuw uitge-geven in zijn „Expositio fidei” of Geloofs-verklaring, aan den Duitschen Keizer ge-richt, en hier geeft hij den tekst van het formulier niet alleen, maar ook een uitvoe-rige verklaring, hoe de handeling plaats vond, terwijl zijn vriend en helper Leo Judae, die deze Expositio fidei verduitschte, er nog enkele toelichtingen bijvoegde. Daardoor is het mogelijk zich een vrij vol-leid beeld van de wijze waarop het Avond-maal te Zurich gehouden werd, te vormen.

Een uitvoerige beschrijving van deze liturgie, in welke verschillende gebeden, koorzan-gen, afwisselend door mannen en vrouwen gezongen, voorkomen, hier te geven, zou geen nut hebben. Ik bepaal me tot de sacra-mentele actie zelf. Ook bij Zwingli ging aan het Avondmaal een predikatie vooraf, na afloop waarvan de dienaar met twee medehelpers zich naar de Avondmaalstafel begaf, waarop het ongezuurd brood werd gelegd en de gevulde bekken werden ge-plaatst. Hierna werd het Avondmaalsfor-mulier voorgelezen met zijn koorzang en responsoria, en daarna vond nu de sacramentele handeling plaats onder het lezen van de woorden der inzetting van het Avondmaal. Op 't oogenblik, dat de Dienaar las, dat Christus het brood nam, nam hij het in zijn handen; dat Christus het brak, brak hij het in stukken, en dat Christus zeide: Neemt, eet, dit is mijn lichaam, dat voor u gebroken wordt, gaf hij het aan zijn beide mededienaren. Even-zoo geschiedde met den drinkbeker. Daarna namen de mededienaren de schotels met het brood en de drinkbekers en gingen nu naar de gemeentelieden, die op hun zitplaatsen waren blijven zitten; ieder nam nu op zijn beurt den schotel, brak zel, van het brood een stuk af en gaf daarna den schotel aan zijn buurman door. Na de communicie werden de schotels en bekken teruggebracht, op de Avondmaalstafel geplaatst en ging de Dienaar in dank-zegging voor. Het is duidelijk dat deze wijze van Avondmaalsviering, be-paald ten doel heeft een *dramatische voorstelling* te geven van het inzetting-verhaal. Leo Judae zegt dit dan ook uitdruk-kelijk: „hile ist zu merken, dass die letzte wort des nachtmals Christi nit nur den Worten nach verlesen, sondern auch mit offener that abgebildet werdend. Dann so der Pfarrer list: er het brot genommen, so nimmt ers ouch; Er hats brochen, so bricht ers ouch u.s.w. DANIEL, *Codex liturgicus* t. III, p. 154 noot 2). Hoe vreemd deze dramatische voorstelling ons ook schijnen moge, toch was ze geen uitvinding van Zwingli zelf; Zwingli volgde hierbij in hoofzaak de Misiturgie der Roomsche Kerk, waar evenzeer voorgescreven wordt, dat de priester bij het lezen van het in-zettingverhaal elke actie van Christus ge-trouw heeft na te bootsen. Alleen in dit één opzicht wijkt Zwingli van de Misiturgie

af, dat terwijl daar de breking des broods niet geschiedde onder het voorlezen der woorden: en hij brak het, maar eerst nadat de consecratie was afgelopen, Zwingli de breking liet voorafgaan aan de consecratie en haar plaats liet vinden bij de woorden, dat Christus het brood nam en brak. Even kenmerkend voor de Zwing-liansche Avondmaalsviering is voorts, dat de Dienaar wel op 't oogenblik der conse-cratie 't brood breekt voor zijn mededienaren en het hun geeft, maar dat daarna het brood naar de gemeentelieden gebracht wordt en zij nu, ieder op zijn beurt, zelf een stuk van het brood afbreken. Blijkbaar deed Zwingli dit, omdat de Apostel in 1 Cor. 10: 16 niet zegt: het brood, dat voor u gebroken wordt, maar het brood, dat wij, d. w. z. alle geloovigen, breken, is de gemeenschap van het lichaam van Christus.

Vergelijk men nu deze Avondmaals-liturgie van Zwingli met die van Calvin, die vroeger door ons werd meegedeeld, dan springt het onderscheid tusschen beide zekergenoegzaam in het oog. Nog daargelaten, dat er bij Calvin van koorzangen, waarbij de Dienaren, de mannen en de vrouwen met elkaar afwisselen, geen sprake is, draagt de Avondmaalsviering zelf een ander type. Van de dramatische voorstelling onder het voorlezen der inzettingwoorden is bij Calvin geen sprake. De woorden der inzetting staan bij Calvin aan het begin van zijn formulier en dienen om de ge-meente te herinneren, hoe Christus het Avondmaal heeft ingezet; daarna volgt de zelfbeproeving met den ban en een korte uiteenzetting wat het Sacrament beteekent. Eerst na afloop van dit formulier volgt dan als zelfstandige handeling het breken van het brood, waarbij Calvin niet de woorden van Christus herhaalt: neemt, eet, dat is mijn lichaam, maar de woorden van Paulus gebruikt: het brood, dat wij breken, is de gemeenschap des lichaams van Christus. Terwijl eindelijk een niet minder kenmerkend verschil is, dat Calvin den schotel met brood niet laat rondgaan bij de gemeentelieden, die nu zelf van het brood een bete afbreken, maar wil, dat de gemeentelieden zullen opstaan, tot den Avondmaalsdisch zullen toetreden en daar uit des Dienaars hand een bete ontvangen zullen, die de Dienaar voor hen breekt. Hoeveel of hoe weinig gewicht men nu aan deze verschillen in liturgisch oogpunt hechten wil, laten we in 't midden, maar zeker vormen ze een eigenaardig en kenmerkend onderscheid tusschen de Avondmaalsviering van Zwingli en Calvin; en wanneer men vraagt, bij welke van deze beiden de Avondmaalsviering van onze Gereformeerde Kerken zich nauwer aansluit, bij Calvin of bij Zwingli, dan zal wel niemand er toe komen om met Prof. Gooszen te beweren, dat onze Kerken het voetspoor van Zurich gevolgd hebben. Het is duidelijk, dat onze wijze van Avond-maalsviering ontleend is aan Calvin, ook al zijn er kleine verschillenpunten (bijv. dat de Avondmaalsgangers bij ons aan den Disch *zitten*) die echter niet aan den invloed van Zwingli te danken zijn, maar aan den invloed van a Lasco zooals ik later zal aantoonen.

Toch is deze liturgische inrichting van het Avondmaal niet de hoofzaak; de vraag waarom het gaat, is deze: welke beteekenis Zwingli en Calvin aan het Avondmaal zelf hebben gehecht en wiens opvatting door onze Kerken is overgenomen. Nu heeft Zwingli in zijn Avondmaalsformulier wel nergens doen uitkomen, wat hij met de „breking des broods” bedoelde, — in zooverre bleef deze ceremonie voor het volk te Zurich evenzeer een onbegrepen symbool, om met Prof. Gooszen te spreken, als in de liturgie van Calvin te Genève — maar het valt toch niet moeilijk uit Zwingli's geschriften af te leiden, in welken zin hij deze liturgische actie bedoelde. Gelijk bij de bespreking van Luther's standpunt reeds werd uiteengezet, loochende Zwingli elke werkelijke gemeenschap onder of door het Avondmaal met het verheerlijkte lichaam van Christus; het Avondmaal was hem alleen een *zeidergedächtnuss*, een herinne-ring, een symbolische voorstelling van Christus lijden. Het Avondmaal dient, vol-gens Zwingli, om in zichtbare tekenen ons voor oogen te stellen, gelijk hij zelf in zijn Avondmaalsliturgie zegt: „hoe Christus den dood voor ons geleden heeft en zijn bloed vergoten heeft ter afwassing van onze zonden”. Waar Zwingli, om deze opvatting van het Avondmaal tegenover Luther te handhaven, met nadruk zich er op beriep, dat Christus het brood *gebroken* had en gezegd had: neemt, dit is mijn lichaam dat voor u *gebroken* is, kan er wel geen twijfel over bestaan, dat Zwingli, evenals de Roomsche Kerk, dit breken van het brood als een symbolische voorstelling van Christus offer beschouwde, alleen natuurlijk met dit onderscheid, dat deze symbolische handeling volgens hem niet zag op een offer op dat oogenblik gebracht, maar op het *offer*, dat op *Golgotha* voor ons gebracht was.

Toch is hiertoe nog niet genoeg ge-zegd, om Zwingli's Avondmaalsopvatting te karakteriseren. De gedachtenis van Christus' lijden kan natuurlijk evengoed door de prediking van het Evangelie als door het Avondmaal geschieden, en hierin kan dus niet het eigenaardige van het Avondmaal schuilen. Terecht is dan ook door Calvin tegen Zwingli opgemerkt, dat het wanneer bij het Avondmaal alleen te doen was om een zichtbare *voorstelling* van Christus' lij-den ons te geven, het breken van het brood en het gieten van den wijn al een zeer ongeschikt middel daartoe zou wezen, omdat wel niemand, zonder dat de Schrift ons dit symbool verklaarde, in het brood een beeld van Christus' lichaam en in den wijn een voorstelling van zijn bloed zou zien. Zwingli heeft dan ook in 1544 zelf geschreven, dat „de gedachte-nis van Christus evengoed zonder het gebruik van het sacrament kon geschie-

den”. Waartoe het Avondmaal dan eigen-lijk diende? Zwingli antwoordde op deze vraag: „waar Christenbroeders zich aan elkander uitwendig willen openbaren en zich niet elkander vereenigen willen, dan moet dit geschieden door het gebrui-ken van het sacrament van Christus lichaam en bloed. Want op deze wijze vernieuwen wij allen met elkander de broederschap, die wij onderling in Christus hebben, zoowel innerlijk als uitwendig en zichtbaar. *Daartoe heeft Christus dezen gedachtenis-maaltijd ingesteld*” (Dr. K. STAHELIS, *Hul-drich Zwingli*, 1897, Bd. II, p. 232). Aan een sacramentele genadewerking van Gods zijde bij het Avondmaal geloofde Zwingli dus niet, evenmin als aan een werkelijke gemeen-schap met Christus lichaam. Neen, het Avondmaal diende alleen om de *broeder-schap onder de geloovigen* te bevestigen en te versterken. Zooals de kinderen van een gezin saam eens in het jaar een familie-maal houden, ter gedachtenis aan hun gestorven vader en moeder, om daardoor den familieband onder elkander weer vaster te knopen, zoo moest ook het Avondmaal door Christus' discipelen worden gehouden om den band der onderlinge liefde te versterken.

Natuurlijk heeft men Zwingli er op gewezen, dat deze opvatting in strijd is met wat de Apostel Paulus in 1 Cor. 10: 16 schrijft: „het brood dat wij breken, is de gemeen-schap, niet met elkander, maar met het lichaam van Christus”. Maar Zwingli wist ook hier wel raad op. In navolging van de exegese door Erasmus van dezen tekst ge-gewezen, verklaarde hij, dat met het lichaam van Christus hier niet bedoeld was het werke-lijke lichaam des Heeren, — want bij het Avondmaal was er geen gemeenschap met Christus lichaam — maar de gemeente van Christus. Paulus noemde immers tel-kens in zijne brieven de gemeente het „lichaam”, waarvan Christus het Hoofd was. Paulus zelf bovendien zou deze opvatting bevestigen, door er terstond op te laten volgen: „Eén brood is het, zoo zijn wij, de geloovigen, één lichaam, dewijl wij allen eens broods deelachtig zijn”.

Zoo zal het thans duidelijk geworden zijn, welke beteekenis de breking des broods voor Zwingli had. Ze stelde enerzijds ons het offer aan het kruis voor oogen, maar ze was tegelijk een symbool en pand van de onderlinge broederschap der geloovigen, want door allen van één brood te eten en uit één beker te drinken, drukte men deze broederschap uit. Of nu deze dub-bele beteekenis, die Zwingli aan de breking des broods hechtte, ook oorsaak is ge-worden, dat hij in zijn liturgie eerst, bij de consecratie, het brood *door den Dienaar* liet breken (als voorstelling, hoe Christus zijn lichaam voor ons breken liet aan het kruis) en daarna, bij de distributie, door elk der geloovigen een stuk van het brood liet breken (als symbool hoe we allen eens brood deelachtig zijn) mag in 't midden worden gelaten. Hoofdzak is, dat uit de exegese van Zwingli blijkt, hoe hij bij het woord van Paulus: het brood, dat wij *breken*, eigenlijk niet zoozeer denkt aan een sym-bolische voorstelling van Christus offer, als wel aan een pand en teeken, dat de geloovigen elkaar geven van de onderlinge broederschap.

Zelfmoord. (Vervolg.)

Wat de krankzinnigen betreft, die in hun waanzin zelfmoord plegen, geeft de Schrift dus geen den minsten grond om dezulken als voor eeuwig verloren te beschouwen. En waar de Schrift ons dezen grond niet geeft, daar voegt het ons niet over dezulken het doemvonnis uit te spreken. Het zou niet alleen hardvochtig en onbarmhartig wezen tegenover de nagelaten familie-betrekkingen, maar men zou zich daarmee ook bezondigen tegen God den Heere. Er is dan ook niet één Christelijke Kerk en niet één Christelijk theoloog ge-weest, die zulk een hard vonnis heeft dur-ven uitspreken. Eer zou het gemakkelijk wezen, met de getuigenissen van de beroemde godgeleerden zoals Luther en Melan-cthon, Alsted en Voetius aan te toonen, dat ze steeds en nadrukkelijk hebben ver-klaard, dat zelfmoord in krankzinnigheid begon, geen zonde is, en men veeleer medelijden met zulke ongelukkigen moet hebben, dan hen te veroedemen. En nu heeft degene, die deze vraag ons zond, wel uit-drukkelijk gevraagd, dat we alleen met gronden aan de Schriftuur ontleend, hem antwoorden zouden, maar hij hield ons te goed, dat we toch ook op dit eenparig getuigenis der Christelijke Kerk ons beroe-pen, omdat uit dit getuigenis blijken kan, dat we met onze opvatting van wat de Schrift ons op dit punt leert, niet alleen staan, maar het gezag aan onze zijde hebben van de beste uitleggers der Schrift en van de uitnemendste theologen.

Hiertoe is echter niet genoeg geze-gd; niet alleen voor krankzinnige zelfmoorde-naars, maar ook voor andere zelfmoorde-naars is door onze theologen op grond van Gods Woord een uitzondering gemaakt. Of liever, ze hebben steeds en zoo beslist moge-lijk verklaard, dat we nooit het recht hebben, alleen op grond van zelfmoord iemand te veroedemen, omdat dit oordeel aan den mensch niet toekomt. Voetius, aan wiens strenge opvatting van de zedeeler wel door niemand zal getwijfeld worden, heeft in zijn *Exercitia pietatis* en in zijn *Diap-tiones Selectae* zelfs een uitvoerig betoog geleverd om de gewone volksoopinie, dat elk zelfmoordenaar per se verloren zou gaan, te bestrijden als onjuist en met de Schrift in strijd. En de gronden, die hij hiervoor uit de Schrift aanvoert, zijn nietterdaad zoo afdoende, dat we ons bepalen kunnen tot het weergeven van wat hij over deze zaak schrijft. Over den zelfmoord als zoodanig

laat de Schrift af straf op zelfm. Mozes niet te v. is, kan alleen s. meen gebod, mag slaan. We medemensch n niet ons eigen alleen meester.

Nu is er, mer één zonde, die is, en dat is de den Heiligen G. Marcus 3: 28 zonde vergeven niet. Aangezien nu met de zor Heiligen Geest, de Schrift on zoodanig niet al is elke a geeflijk, de Se een zonde toe worden, wanne voortge boetvaardighe genade Gods, tot waarchte zijn sterven, ga zelfmoord nult met deze zonde verwerping van einde toe, betw zeker gevallen, schrikkelijk ge veld en verwer Judas Iskariot. ning van de zom achtige boetva ontraken, en wa maakte hij e zekerheid, dat zelfmoord aldu eerst is het n hij, vergil zelf van kant moet, voordat deze uren kon rouw komen. I is evenzeer ge geworden. En keering in de schijnt, omdat ling is ingetred geen absoluut o Het is toch mo een persoon ge achtig bekeerd i heid in algeme hart als hebbel boetvaardighe gestrekt niet a ook over de, dat niet zoo v heid van zoo twijfelen, want maken, dat va zonde, die di sterven deed. Het gewone pleegt, daardoe waardigheid z deze zonde onv niet op.

Hierbij kom niet van elken a dat hij geschi Gods gebod te verschillende g bij geen Christ dat daarmede gesneden. Zoo dagen der eer liever zich zel worden door h voorbeelden v zooals Van S kruit staken, c over te geven beide gevallen niet geoorloof moord is, toch i dezulken zeker die deze zonde goed en edel i liever evenzeer i tendheid van tot verontsch bij zeer jonge door een dwi den dienst v asceet door kastijding zij er zelfs sec gevonden, die offerande aan gicus fanatism zelfmoord dri karakter van d toch tot veron men te doen gen. En eind die gevallen, i diepste melan mensch er toe zijn leven te met krankzinn den gesteld. I vrouw, wier n had geplөгed geschreven, o Gods te wijze niet vertwijfel noemde geva waarlijk vroot geen reden o te wanhopen.

Anders sta leven in zond geëindigd we moe is, voor aan de wroeg komen. Hier Maar zelfs i vaderen toch send oordeel werd er uit men het oolaten. Het s